

rodarummet.org • sedan 1969

socialistisk
teoretisk
tidskrift

röda rummet.

Familjen

”Om nu kärnfamiljen är så jävla fet - varför behöver den så mycket propaganda?”

Frågan ovan ställdes en gång av serietecknaren Liv Strömquist och sätter ord på en paradox i den återkommande debatten om familjen. Å ena sidan framställs familjen som en naturlig och privat form för samlevnad som uppstår spontant och bidrar till stabilitet och harmoni i samhället. Å andra sidan framställs familjen, trots att den är så naturlig, som undergrävd, hotad och i behov av försvar. I denna diskussion pekas feminismen och vänstern ut som tillhörande de krafter som underminerar familjen. För konservativa är synden att feminismen och vänstern smittar samhället med sina idéer om sexuell frigjordhet och upplösning av könsidentiteter. För liberaller är brottet att familjen, som ju hör till den privata sfären, behandlas som en politisk fråga. Men är det verkligen självklart hur feminismen och vänstern ser på frågor som vad familjen har varit, är och kan vara?

I detta temanummer av Röda Rummet publicerar vi ett antal texter som på olika sätt fördjupar debatten om familjen och visar på debatter som pågår inom feminismen och vänstern. Samtliga är skrivna av **Evelina Johansson Wilén** och **Lotte Schack**, som båda ingår i Röda Rummetts redaktion. De första artiklarna är en debatt mellan de båda. Johansson Wilén argumenterar

för att den samtida kritiken mot familjen ofta är missriktad. Den utmålar familjen i sig som huvudproblemet snarare än den kapitalistiska ordning som familjer bildas i. Det gör att familjekritiken osynliggör hur kapitalismens logik snarare än människors normer och sexuella preferenser återskapar familjemönster som är privata men ändå homogena och ofta ofria. Schack angriper frågan från ett delvis annat håll. Visst är det viktigt att se till hur kapitalismen anger ramar för vad familj är och kan vara. Men, menar Schack, relationen är dialektisk. Det är inte bara kapitalismen som formar familjen utan också familjen, tillsammans med andra institutioner av betydelse för kapitalismens reproduktion, som formar kapitalismen. Därför är det viktigt att undersöka och synliggöra hur relationen mellan familjen och det kapitalistiska systemet förändrats historiskt.

De två avslutande artiklarna är recensioner. I den första recenserar Schack **M.E. O'Briens** bok ”Family Abolition: Capitalism and the Communizing of Care”. O'Brien kritiserar inte bara familjen i det borgerliga samhället utan gör ett försök att formulera ett alternativt sätt att organisera den sociala reproduktionen. Hon föreställer sig ett kommunistiskt samhälle bestående av kommuner som cirka 200 per-

soner ingår i där planering, organisering och genomförande av omsorgsarbete såsom matlagning, städning och barnpassning upphör att vara privata angelägenheter för enskilda familjer. I den andra texten recenserar Johansson Wilén **Michèle Barretts** och **Mary McIntoshs** bok ”The Anti-Social Family”. Johansson Wilén konstaterar att denna bok, som gavs ut 1982, är en återkommande referens i mer samtida litteratur om familjekritik. Samtidigt innehåller den perspektiv som intressant nog sällan plockas upp. Det viktigaste är Barretts och McIntoshs kritik mot det funktionalistiska perspektivet, där kärnfamiljen förstås som en funktion för att kapitalismen ska fungera optimalt. Problemet med detta perspektiv är, menar författarna, dels att det då blir svårt att förklara kärnfamiljsliknande former som föregick kapitalismen, dels att man osynliggör de många motsättningar som hela tiden uppstår mellan kapitalismens behov och familjevärden som ur systemets perspektiv är ineffektiva.

Sammantaget bidrar texterna till fördjupande perspektiv som sällan får plats i dagstidningarnas ofta moralistiska och historiskt närsynta debatter om familjen.

Nya Röda rummet - kritik, kunskap, kamp

Tidskriften Röda rummet har utgivits under mer än fem decennier. Vårt mål är att vara delaktiga i byggandet av en ekosocialistisk vänster som inte bara angriper rötterna till det lidande och den förstörelse som kapitalismen orsakar utan även bygger ett samhälle där människor kan blomstra.

Sedan 1996 har Röda rummet varit bilaga i Internationalen. Efter att Tidöregeringen har strypt presstödet lever Internationalen vidare som dagstidning på nätet (internationalen.se). För Röda rummetts del gäller att vi måste hitta nya former för vår utgivning.

Tvärtemot den borgerliga regeringens förhop-

ningar är vi i redaktionen fast beslutna om att inte låta oss hindras, **utan tvärtom bidra till ännu mer och ännu bättre socialistisk teori, praktik och debatt.**

- Vi har utökat vår redaktion, vilket kommer att bidra med såväl större bredd som spets.

- Vi har hittat ett nytt magasinformat som speglar vår ambition att vara en central röst i den socialistiska rörelsen och debatten.

- Vi sjösätter ett för Sverige unikt projekt där vi med recensioner, essäer och bokanmälningar inte bara kommer att fortsätta arbeta med våra internationella utblickar utan även konsekvent

kommer att täcka in bokutgivningen inom den radikala vänstern i Sverige.

Det absolut viktigaste du kan göra för att stötta ett sådant projekt är genom att teckna prenumeration. Fyra tryckta nummer direkt i din brevlåda kostar 25 kr/mån eller 300 kr/år. Prenumerationer tecknas via rodarummet.org eller via denna qr-kod:

>3

Kritik av den feministiska familjekritiken
Evelina Johansson Wilén

>6

Ett försvar av familjekritiken
Lotte Schack

>7

En andra kritik av familjekritiken
Evelina Johansson Wilén

>9

Vem vill auskaffa familjen?
Lotte Schack

>11

Den hatade familjen
Evelina Johansson Wilén

En kritik av den feministiska familjekritiken

Familjen är ett centralt element för den kapitalistiska reproduktionen. Evelina Johansson Wilén resonerar utifrån samtida debatter om hur dagens och gårdagens feminister förhållit sig till denna institution.

Chuck Patch, "M in the kitchen", 1975. CC BY-NC 2.0 (Bilden är redigerad)

Det senaste året har flera av de så kallade svenska kulturdebatterna cirkulerat kring moderskapet och kärnfamiljen. I debatten som följde på utgivningen av essäboken *Kvinnomanualen* (2022) av Anna Björklund, väcktes till exempel frågan om huruvida det pågår ett slags konservativ vändning hos yngre generationer av kvinnor, där kärnfamiljen – som bland den äldre generationens feminister betraktats som en plats där risken är stor att kvinnor dubbelarbetar och utsätts för psykiskt och sexuellt våld – i stället ses som en trygg hamn

ARTIKELFÖRFATTARE

Evelina Johansson Wilén

är biträdande lektor vid Högskolan i Halmstad. Medlem i Socialistisk politik och ingår i Röda rummets redaktion.

i en alltmer obegriplig och skrämmande värld. Föräldraskapet eller mer specifikt modersrollen har även tidigare varit fokus för feministiska debatter. Hemmafrutrenden som växte sig stark under 2010-talet, när den yngre generationen i rapport efter rapport (och bloggpost efter bloggpost) visade sig vara betydligt mer intresserad av familjebildning och vackra hem än tidigare generationer, väckte frustration hos de feminister som kämpat för att få kvinnorna ut från hemmen och den kvävande heterosexuella tvåsamma monogamin. Likaså väcktes klagokören när Nina Björk i en krönika i *Dagens Nyheter* beskrev sin ångest inför att lämna sina barn på förskolan för att hämta dem utmattade och griniga efter den långa arbetsdagens slut och – genom sitt ifrågasättande av åtta timmars arbetsdag – inledde det som har kommit att kallas för "dagsdebatten" (*Dagens Nyheter*, 30 oktober 2005). Många förfäradas av att Björk, som de en gång sett som en central feministisk förkämpe, konstaterade att "barn finns och barn tar tid" och förespråkade ett samhälle där vi får mer tid att vara med våra familjer och barn

(se till exempel *Dagens Nyheter*, 21 november 2005). För hur kan familjen, som en gång betraktades som ett kvinnans fängelse och en av kapitalismens grundläggande förutsättningar, plötsligt bli kvinnans nyckel till frihet och till och med en plats för antikapitalistisk kamp? Var inte feminismens mål, åtminstone för dess marxistiska gren, att avskaffa familjen snarare än att – i likhet med samtida antifeministiska rörelser – sjunga dess lov?

Som en reaktion på den ökade familjevurmen har även den feministiska familjekritiken fått ett uppsving. Frågan om avskaffandet av familjen behandlas bland annat i tidskriften *Fronesis* temanummer "Familjen" som kom 2015. 2018 gav Verso ut boken *Xenofeminism* av Helen Hester som är ett radikalt angrepp på den kapitalistiska kärnfamiljen och i artikeln "Abolition of the family: the most infamous feminist proposal" i tidskriften *Feminist Theory* förespråkar Kathi Weeks återuppväckande av den feministiska familjekritiken (2021). Även om jag håller med Hester och Weeks – eller för

att vara mer precis Friedrich Engels, Karl Marx och i synnerhet Aleksandra Kollontaj – om att familjen har en central roll i upprätthållandet av kapitalismen så kommer jag likväl att argumentera för att en radikal familjekritik med upphävandet av familjen som mål är missriktad. Detta betyder dock inte att vad som idag utgör och definieras som en familj, och vilka som tillåts vara familjer och vilka som inte gör det, inte är en politiskt brännande fråga som är relevant för både feminister och marxister att undersöka kritiskt.

Den marxistiska familjekritiken växte fram under 1800-talet men var kanske som starkast under 1970-talet. Inspirerade av en marxistisk analys beskrivs kärnfamiljen som en social form som växt fram under kapitalismen i och med dess radikala åtskiljande av den ekonomiska och den privata sfären, där det produktiva arbetet sker utanför familjen. Weeks beskriver hur denna kritik emellertid kom att förlora kraft under de efterföljande årtiondena under 1900-talet.

na-i-sverige/skilsmassor-i-sverige/). Förutom yttre tryck stötte de familjekritiska feministerna även på intern feministisk kritik under slutet av 1970-talet och i början av 1980-talet. Den feministiska familjekritiken anklagades för att representera en alltför strukturalistisk analys, där variationen och betydelsen av familjen i olika sammanhang och grupper människor inte beaktades. Till exempel argumenterade svarta feminister som Angela Davis och Patricia Hill Collins för att familjen för dem var en omistlig plats för motstånd mot samhällets rasistiska strukturer, snarare än att på något otvetydigt sätt utgöra en plats för förtryck. Anspråk på att avskaffa familjen beskrevs som ett rakt igenom vitt perspektiv på saken, där tilltron till staten och samhället var större än inom andra marginaliserade grupper i samhället. Som en reaktion på denna kritik skiftade feministers kravet på familjens *avskaffande* till kampen för *bättre, mer jämlika och inkluderande familjer*. Det var inte familjen i sig som behövde röjas ur vägen, utan snarare den destruktiva och

en könad arbetsdelning. Dessutom argumenterar Weeks för att kärnfamiljen tenderar att producera en individualistisk personlighetsstruktur som upprättas genom att ta spjörn mot människor som inte ingår i kärngruppen. I kärnfamiljen skapas ens identitet genom privategendom och privatliv. På så vis kan familjen ses som ett antisocialt arrangemang som distanserar oss från alternativa former av social tillvaro och i förlängningen leder till ett minskat samhällsengagemang. Medan familjen blir föremål för omsorg, blir de som befinner sig utanför familjen ett hot mot den trygghet som upprättats inom den snäva familjekretsen. Weeks menar att större sammanslutningar, där omsorgsarbetet inte knyts till modellen ”mamma, pappa, barn” skulle kunna motverka denna slutna individualism. Resonemanget ekar av Kollontajs förhoppning om proletariats nya kollektivistiska könsmoraliska kodex, där familjen undergrävs till förmån för ett mer kollektivt levnadssätt. Som författarna till *The care manifesto* skriver så har ”våra omsorgscirklar blivit smärtsamt

”Anspråk på att avskaffa familjen beskrevs som ett rakt igenom vitt perspektiv på saken, där tilltron till staten och samhället var större än inom andra marginaliserade grupper i samhället. Som en reaktion på denna kritik skiftade feministers kravet på familjens *avskaffande* till kampen för *bättre, mer jämlika och inkluderande familjer*.”

Den nyliberala omstruktureringen av samhället, där människor blev mer beroende av sina familjer för att klara sig, i kombination med det kulturella skyttegravskriget där feminister blev alltmer ifrågasatta fick till följd att de flesta feminister gjorde avkall på anspråket på att avskaffa kärnfamiljen. Ett sådant politiskt projekt framstod helt enkelt som alltför radikalt. I och med den ”refamilialisering” (det vill säga familjens ökade ansvar för vård och omsorg) som följde med nyliberalismens nedrustning av välfärdsstaten, blev feministiska visioner om en familjefri framtid helt enkelt obegripliga för merparten medborgare, och kanske särskilt för kvinnor. Detta stämmer förmodligen än mer idag. Som Elin Grelsson Almestad skriver i sitt bidrag i *Fronesis*, innebär ökad osäkerhet på arbetsmarknad, bostadsmarknad och i ekonomin att kvinnor blir alltmer beroende av familjen: ”Rent materiellt innebär såväl bostadsbrist som osäkra anställningar och låga pensioner att vi blir mindre fria att gå in i och ut ur relationer. I många fall, framför allt för kvinnor, innebär den låga pensionen att partnern måste gå in med försörjningsstöd” (s.167). Även om den ekonomiska utvecklingen riskerar att göra familjelivet mer betungande för kvinnor blir alltså samtidigt avsaknaden – eller uppgivandet – av familjen otänkbart, då livet skulle bli än tyngre utan den. Siffror från den svenska Statistikmyndigheten skulle kunna tolkas i linje med denna analys. 2021 skiljdes 23 647 par, vilket är 1972 skilsmässor färre än föregående året ([ojämlika familjen. Detta är inte minst tydligt i en svensk kontext där jämställdhetspolitik och familjepolitik under hela 1900-talet har varit tätt sammanbundna. Reformerna som införandet av barnbidrag och föräldraförsäkring, avskaffandet av sambeskattningen och utbyggnad av offentlig barnomsorg är exempel på denna inriktning som förbättrade kvinnans ställning i samhället och inom familjen, utan att ändra på det faktum att huvuddelen av arbetet i hemmet vilade på kvinnan. Det är denna form av feministiska familjereformism som Weeks kritiserar, då hon menar att den i det långa loppet upprätthåller kapitalismen.](https://www.scb.se/hitta-statistik/sverige-i-siffror/manniskor-</p></div><div data-bbox=)

Även om Weeks erkänner att feministiska anspråk på att upphäva kärnfamiljen kan verka helt främmande för kvinnor som lever och är beroende av – och i bästa fall är lyckliga och finner politisk kraft i – sina kärnfamiljer, så menar hon att familjekritiken av ett flertal anledningar fortfarande har en rättmätig plats och är en rimlig politisk målsättning. Weeks text är rik, och jag kommer endast att sammanfatta de centrala poängerna här.

Weeks kritiserar kärnfamiljen för att naturalisera hierarkier och begränsa bredden i våra sociala relationer. Det som utanför familjen skulle beskrivas som en maktrelation framstår i stället som baserat på naturliga känslor, omsorg och kärlek. Till exempel beskrivs kvinnans hemarbete som någonting hon utför för att hon älskar sina barn, snarare än som ett resultat av

snäva” (2020, s.17, min översättning). Dessutom utgör familjen, menar Weeks, en central del av upprätthållandet av kapitalismen, där främst kvinnors – vilket den sociala reproduktionsteorin tydligt visar – obetalda arbete utnyttjas:

[D]en enorma mängd tid, skicklighet och energi som ägnas åt barnomsorg, äldreomsorg, vård av sjuka, vård av handikappade, egenvård och samhällsomsorg, utan vilken det ekonomiska systemet inte skulle existera, tillhandahålls i stort sett gratis, och till en oproportionerlig del av kvinnor, som lämnas utanför inkomstgenererande arbete. Det faktum att rikare individer kan använda sitt klassprivilegium för att köpa sig ur denna könade situation genom att anställa andra för att utföra sitt hushållsbaserade reproduktiva arbete löser inte problemet med majoriteten som lämnas att kämpa på egen hand för att hitta sätt att kombinera arbete och familj, för att generera inkomst och reproducera oss själva och våra samhällen (Weeks 2021, min översättning).

Då familjen bär en sådan tung börda för att samhället ska fungera, så är det enligt Weeks inte konstigt att så mycket våld försiggår innanför hemmets väggar. Hemmet är alltjämt en av de farligaste platserna som en kvinna kan befina sig på. Utifrån ett globalt perspektiv innebär dessutom det ”livspussel” som västerländska kvinnor försöker lägga, i försöket att kombinera karriär och familj i en alltmer krympande välfärdsstat, att andra familjer trasas sönder

”Mycket av det våld som försiggår inom familjen ökar när de ekonomiska villkoren för ett flertal medborgare försämras. Våld i familjen har inte på något enkelt sätt ”ett privat ursprung” även om det inte är en slump att människors frustration över sina liv tenderar att direkt påverka deras närmaste anhöriga.”

och samman. Enligt sociologen Arlie Russell Hochschild möjliggörs livspusslet i ett stort antal kärnfamiljer i väst genom en global omsorgskedja där mindre bemedlade kvinnor från fattigare länder migrerar till väst för att göra det hemarbete som yrkesarbetande kvinnor i väst inte har tid att utföra (Hochschild 2004).

Så varför kritisera kritiken av en institution som tycks hålla kapitalismen och kvinnan ”på sin plats”, samtidigt som den motverkar möjligheten till solidaritet med människor som inte är våra närmaste släktingar? Weeks beskriver hur familjekritiken inte handlar om att bryta sönder enskilda familjer, utan snarare om att kritisera det samhälle som behöver familjen. Samtidigt lägger hon allt sitt krut på att visa hur familjen är med och återskapar och upprätthåller maktförhållanden och sätter stort hopp till att andra former av gemenskaper skulle fostra andra människor med större politisk motståndskraft. Mina invändningar mot Weeks och familjekritiken mer i allmänhet har att göra med att familjen får för stort fokus i detta argument. Allt för stor tilltro sätts till vad ett upphävande av kärnfamiljen som norm och institution skulle innebära.

Låt oss börja med argumentet om att familjen i sig skapar antisociala och individualistiska människor. För Weeks är detta inte ett historiskt argument. Utsagan gör snarare gällande att det handlar om en inneboende logik i alla kärnfamiljer. Men är det verkligen så självklart att kärnfamiljen i sig överallt och alltid resulterar i antisociala och individualistiska individer? Eller att kärnfamiljen oundvikligen leder till bristande kollektivism? Är det omöjligt att tänka sig familjer där en tydlig gräns mellan vi och dom inte reproduceras och där familjeliv inte utesluter ett samhällsengagemang? Jag tror inte det. Snarare än att spåra utvecklingen av det individualistiska samhället till familjen som sådan, kan den skyddande funktion som familjen har fått i vår samtid förstås i relation till ett i övrigt alltmer individualistiskt samhälle där människor sluter sig till familjen för att i bästa fall stundvis erfara och odla andra värden än de samhälleligt rådande. Även om denna ”vändning inåt” kan resultera i mindre samhällsengagemang kommer detta inte nödvändigtvis ur familjen som sådan, utan snarare från det samhälle i vilket den existerar. Vändningen mot familjen är ett symptom, men det är inte självklart att det är familjen i sig som är sjukdomen. Som klimatkri-

sen har visat, så kan också omsorgen om barn och deras framtid leda till att vuxna engagerar sig politiskt. Oron inför vilken framtid ens barn kommer få, och medvetenheten om att en stabil kärnfamilj inte skyddar mot smältande glaciärer och skogsbränder, kan leda till ett engagemang för det kollektiva snarare än en reträtt från det. Barn som har politiskt aktiva föräldrar kan därför uppfostras att rikta sig utåt, snarare än inåt. En strikt uppdelning mellan kärnfamilj och kollektivt medvetande är inte självklar.

Mina invändningar ovan liknar den som både Davis och Hill Collins formulerar, där de vänder sig mot en alltför homogen bild av familjer och hur de fungerar. Men jag menar även att det finns ett problem som går djupare, vilket har att göra med tendensen att förstå kärnfamiljen som genomkapitalistisk. Som Nancy Fraser framhållit i en diskussion av kapitalismens beroende av en icke-kapitalistisk utsida (det vill säga sfärer i samhället som inte är helt inlemmade i kapitalismen), så kännetecknas den omsorg som sker i familjer av att den delvis möjliggör kapitalismens fortlevnad. Kapitalismen bygger på ett utnyttjande av icke-kapitalistiska krafter. Som Marx själv konstaterade är produktionen av arbetskraften i sig inte kapitalistisk. Samtidigt betyder det faktum att kärnfamiljen inte är inlemmad i kapitalismen att den bär på en potential att erbjuda motstånd mot kapitalistiska värden (Fraser 2022). Kapitalismen behöver den omsorg som familjen måste ge barnet för att det ska överleva, men samtidigt kan denna omsorg fungera som ett motvärde mot kapitalismens ekonomism. Det är denna dubbelhet som Weeks tycks missa. I hennes kritik framstår i stället familjen som helt och hållet kapitalistisk, och den motståndspotential som kan spåras i de spänningar som finns inom kapitalismen och mellan dess insida och utsida är som bortblåsta.

Men hur då förstå familjen som en plats för patriarkal våldsutövning? Vore inte detta i sig en anledning att kritisera kärnfamiljen och söka andra former av samvaro? Mycket av det våld som försiggår inom familjen ökar när de ekonomiska villkoren för ett flertal medborgare försämras. Våld i familjen har inte på något enkelt sätt ”ett privat ursprung” även om det inte är en slump att människors frustration över sina liv tenderar att direkt påverka deras närmaste anhöriga. Men det är inte bara inom familjen som människors aggressioner kommer till uttryck i en vardag som blir alltmer pressad,

och kvinnor utsätts för manlig maktutövning både i sitt yrkesliv, i politiska organisationer och i offentligheten. Ett avskaffande av kärnfamiljen i sig skulle inte leda till att våldet mot kvinnor upphör.

Vad gäller den reproduktion av kapitalismen som reproduktionen av liv onekligen innebär, går denna dessutom mycket väl att tänka sig inom ramarna för mer kollektiva levnadssätt som de feministiska familjekritikerna föreslår. Det blir alltså inte bara kärnfamiljens reproduktion av arbetare som blir ett problem, utan produktionen av liv i ett kapitalistiskt samhälle överhuvudtaget. Produktion av liv innebär – inom kapitalistiska ramar – en reproduktion av en kapitalistisk ordning. Att som vissa rörelser (som delar av miljörörelsen och queerrörelsen) vägra reproduktion helt och hållet skulle leda till total nihilism, där alternativet till kapitalismen är en värld utan människor. Här går hela poängen med varför vi kämpar politiskt – det vill säga för att skapa villkor för ett gott liv för oss själva och våra medmänniskor – förlorat. Vaga idéer om att ”rädda planeten” (som vore det själva planeten som behöver räddning) där själva människan glöms bort har förlorat siktet på den rättvisedimension som är en central drivkraft för det socialistiska projektet.

Även om den feministiska familjekritiken på ett förtjänstfullt sätt visar på vilket sätt kärnfamiljen har vuxit fram och kommit att bli sammantvinnad med kapitalismen, och hur den har använts både för att förtrycka kvinnor och andra grupper, misslyckas den genom att vara alltför upptagen av inom vilka sociala former vi reproducerar oss snarare än att ställa sig frågan om i vilket större sammanhang vi gör det. Kärnfamiljen blir här någonting statistiskt, snarare än en form av sammanslutning som oundvikligen är betingad av sin samtid men som samtidigt kan ändra skepnad och funktion. Utan att vara ett försvar eller en romantisering av kärnfamiljen, som både kan vara en plats för vila, kärlek och omsorg, stress, hat och våld, ifrågasätter jag alltså den politiska radikaliteten i den radikala familjekritiken. Medan Weeks förespråkar en kritik av det samhälle som behöver familjen, är mitt förslag att kritiken snarare borde riktas mot de villkor inom vilka vi skapar alla våra sociala sammanhang, och inte bara familjen.

<<

Referenser

- Björk, Nina (2005) ”Vi är på helt fel spår”, Dagens Nyheter, 30 oktober (<https://www.dn.se/kultur-noje/vi-ar-pa-helt-fel-spar/>).
- Björklund, Anna (2022) *Kvinnomanualen*. Stockholm: Bazaar förlag.
- Care Collective (2020) *The Care manifesto*. The Politics of
- Interdependence. London: Verso books.
- Collins Patricia Hill (1998) 'It's All in the Family: Intersections of Gender, Race, and Nation'. *Hypatia*, 13(3).
- Davis, Angela (2019 [1981]) *Women, Race, and Class*. London: Penguin Modern Classics.
- Fraser, Nancy (2022) *Cannibal capitalism. How our system is devouring democracy, care, and the planet – and what we can do about it*. London: Verso books.
- Grelsson Almestad, Elin: ”Familjens och kapitalets upplösning”, Fronesis, temanummer Familjen, nr 50-51.
- Hester, Helen (2018) *Xenofeminism*. London: Verso.
- Hochschild, Arlie Russell (2004) ”Love and gold” i A. R. Hochschild, & B. Ehrenreich (Eds.), *Global women: Nannies, maids, and sex workers in the new economy*. New York: Owl Books.
- Statistikmyndigheten (2022) Skilsmässor i Sverige (<https://www.scb.se/hitta-statistik/sverige-i-siffror/manniskorna-i-sverige/skilsmassor-i-sverige/>).
- Ulmanen Petra (2005) ”Hemmafrudebatten tur och retur”, Dagens Nyheter, 21 november (<https://www.dn.se/kultur-noje/hemmafrudebatten-tur-och-retur/>).
- Weeks, Kathi (2021) ”Abolition of the family: the most infamous feminist proposal” *Feminist Theory*, <https://doi.org/10.1177/14647001211015841>.

Ett försvar av familjekritiken

I Röda Rummets #3/2022 förde Evelina Johansson Wilén fram en kritik mot den feministiska familjekritiken. Kärnfamiljen är sammantvinnad med kapitalismen och har använts både för att förtrycka kvinnor och andra grupper. Men familjen har också potential att erbjuda motstånd mot kapitalismens ekonomism. I detta nummer fortsätter debatten med en kritisk kommentar från Lotte Schack och ett svar av Johansson Wilén.

”**F**amiljens upphävande! Även de radikala beskärmar sig över denna skändliga avsikt hos kommunisterna”, skrev Marx och Engels i ’Kommunistiska manifestet’.

Även om det ofta glöms bort är upphävandet av familjen ett av manifestets krav. Sen dess har denna ’skändliga avsikt’ varit omdiskuterad bland marxister och särskilt bland feministiska marxister. I förra utgåvan av Röda Rummet skrev Evelina Johansson Wilén en kritik av den feministiska familjekritiken. Här lyfter hon viktiga invändningar mot feminismens klassiska kritikpunkter mot familjen. Borde vi inte fokusera på samhället som skapar familjen i stället för familjen själv? Kommer inte reproduktion alltid vara problematisk i kapitalismen oavsett om det sker inom eller utanför familjen? Kan vi inte föreställa oss familjen som ett skydd mot kapitalismen och som utgångspunkt för politisk organisering? Det är viktiga frågor - som jag faktiskt tycker vi kan hitta början till svar på i familjekritiken.

Jag ska börja med att lite förenklat skissa de olika sidorna i debatten om familjen. På den ena sidan finns de som betraktar familjen rent funktionalistiskt - vilken roll spelar den i upprätthållandet av kapitalismen - och på den andra sidan de som betraktar familjen emancipatoriskt - vilken roll kan familjen spela i utmanandet av kapitalismen. I det första fallet ser man kärnfamiljen som central i kapitalismens reproduktion givet familjens könade arbetsdelning, där kvinnor tilldelas huvudparten av ansvaret för reproduktivt arbete, där barnafödandet utgör den viktigaste komponenten, och män tilldelas ansvaret för det produktiva arbetet. Dessutom kritiserar familjen för att vara en arena för våld och hierarki, en plats där vi lär oss underkasta oss (manliga) auktoriteter, där klasskillna-

der reproduceras och naturaliseras, där vi lär oss ojämställda könsroller - kort sagt, där vi socialiseras in i samhällets sexistiska och kapitalistiska ideologi. Kärnfamiljen blir alltså ett ställe för kapitalismens och ojämställdhetens reproduktion. I det andra fallet ser man, som Nancy Fraser skulle uttrycka det, familjen som en icke-kapitalistisk sfär där andra värden än de kapitalistiska råder. Visst är kapitalismen beroende av att denna sfär finns för att kunna få nya arbetare och slippa betala för det reproduktiva arbete som där utförs gratis. Men detta visar just att familjen existerar ’utanför’ kapitalismen, och att här finns en politisk potential. Det är därför inte familjen som sådan som är problematisk, utan det samhälle som drar nytta av den. Det är med andra ord inte kapitalismens sociala former, vi ska kritisera, utan dess innehåll.

Själv placerar jag mig mest i det första, familjekritiska, lägret. Kapitalismens sociala former är avgörande för kapitalismens innehåll och måste därför också vara ett legitimt mål för kritik. Samtidigt menar jag dock att argumenten från det andra lägret måste tas på allvar. För många känns familjen som en alternativ sfär gentemot en uppsplitnad arbetsmarknad, ett ställe där man kan uppleva kärlek, omsorg och trygghet. Det går inte att förneka. Familjen är såklart också ett föredra jämfört med vissa andra sätt den sociala reproduktionen har organiserats historiskt. Därför vill jag börja med att slå fast att man självklart inte kan stanna vid en kritik av familjen utan måste kritisera hela samhället. Men vi kan omöjligt kritisera det kapitalistiska samhället utan att kritisera kapitalismens institutioner, vare sig det gäller staten, marknaden, skolan - eller familjen. Det, man i familjekritiken försöker göra är att förstå hur familjen är en av många institutioner som bidrar till att reproducera kapitalismen, och på vilket sätt den gör det. Johansson Wilén argumenterar i sin artikel för att det under kapitalismen inte spelar någon roll hur vi reproducera oss för oavsett hur det sker är vi delaktiga i att reproducera det kapitalistiska systemet. Men om vi godtar argumentet att kapitalismen är beroende av familjens existens, att systemet överlever inte bara på grund av den biologiska reproduktionen av barn som sker i familjen utan också genom allt det obetalda reproduktiva arbete som pågår i familjen, då är det svårt att föreställa sig att kapitalismen skulle fortsätta som vanligt om familjeinstitutionen avskaffades eller radikalt förändrades.

Dessutom måste vi förstå relationen mellan kapitalismen och familjen som dialektisk - det är inte bara kapitalismen som påverkar familjen utan också familjen som påverkar kapitalismen. I deras klassiska bok ’The Anti-Social Family’ formulerar Michéle Barrett och Mary McIntosh det som att ’familjen är samhälleliggjord och samhället är familjegjort’. Med det menar de att familjen påverkar kapitalets sociala relationer utanför familjen själv. Särskilt pekar de på hur den könade arbetsdelning som finns i familjen speglas i det omgivande samhälle: kvinnor har på arbetsmarknaden jobb som speglar det arbete de utför i hemmet.

Johansson Wilén har rätt i att vi inte bör förstå familjen som en statisk enhet, utan som en historisk konstituerad och föränderlig enhet. Att argumentera för att familjen - för några - framstår som en relativ viloplats från en alltmer rå kapitalism blir problematiskt när vi ser närmare på den historiska relationen mellan familjen och kapitalismens utveckling, särskilt under nyliberalismen. I sin bok ’Family Values: Between Neoliberalism and the New Social Conservatism’ beskriver Melinda Cooper hur nyliberala och socialkonservativa i USA har samarbetat om att säkra kärnfamiljens upprätthållande. De socialkonservativa, religiösa ’familjevärdena’ har varit nyttiga för det nyliberala projektet, som har kunnat använda dessa som legitimering för att förskjuta ansvaret för socialt stöd och liknande från staten till familjen. Enligt Cooper bidrar nyliberalismen därför inte, vilket många inom vänstern annars hävdar, till att upplösa familjen utan till att stärka den. Och här har vi dilemmat med familjen: för många verkar familjen som ett skydd mot kapitalismen, men detta är ett skydd som hjälper till att stärka kapitalismen. Det är alltså, paradoxalt nog, precis för att nyliberala och socialkonservativa politiker har försökt flytta ansvaret för omsorg och stöd bort från kollektivet och in i familjen, som vi upplever den som en viloplats. Samtidigt som detta innebär en större reproduktiv arbetsbörda för familjen blir denna också i högre grad den enda arena vi känner oss trygga.

Dessutom: är det inte problematiskt om vi förlitar oss på familjen som det enda skyddet mot kapitalismen? Vad gäller då för alla de för vilka familjen inte är en plats för vila och skydd, utan motsatsen? Likaväl som det inte går att förneka upplevelsorna hos alla dem som känner kärlek och omsorg inom familjen går det inte att förneka alla de som har upplevt motsatsen.

ARTIKELFÖRFATTARE

Lotte Schack

är doktorand i sociologi vid Göteborgs universitet. I sitt avhandlingsarbetet undersöker hon den svenska klimatrörelsen, med specifikt fokus på dess strategier och visioner för en fossilfri framtid. Ingår i Röda rummets redaktion.

Det mest extrema exemplet är såklart våld och misshandel, där det inte går att bortse ifrån att 35% av alla fall av våld mot kvinnor i Sverige äger rum i nära relationer. Att argumentera för att detta våld bara skulle förflytta sig till andra arenor om familjen upplöstes, är som att säga att om kapitalismen upplöstes skulle klassförtrycket bara ta sig uttryck på ett annat sätt. Naturligtvis vet jag att de socialister som försvarar familjen inte tycker den ska vara det enda skyddet mot kapitalismen, likaväl som att de inte tycker att kvinnor ska stanna kvar i våldsamma relationer. Men för att på allvar ta tag i dessa problem måste vi försöka att förstå vilken roll familjen spelar i dem.

Min sista kritik handlar om hur formen på denna debatt reproducerar det binära val som mainstreamfeminismen alltid ställer upp för kvinnor: antingen väljer du det privata, familjen, eller också väljer du det offentliga, arbetsmarknaden. Men kan vi föreställa oss en tredje möjlighet, bortom både marknaden och familjen? Familjekritiken erbjuder sällan ett konkret alternativ för social reproduktion. Detta bör dock inte betyda att vi ska avvisa den. Som Kathi Weeks skriver kan vi som ett första steg i stället för att ”anvisa specifika alternativ till familjen tänka över hur vi skapar strukturella och materiella betingelser som kan leda till deras uppfinning” (min översättning). Detta liknar Angela Davis argument om upphävandet av fängelser: vi ska inte bara avskaffa fängelser utan även skapa ett samhälle som inte behöver dem. Sedan kan vi använda spänningen som beskrivits ovan som utgångspunkt för dessa försök att tänka alternativa gemenskaper som en tredje möjlighet. Vad kan vi ta med från familjen, och vad ska vi lämna? Kanske skulle man kunna föreställa sig en typ av mer öppen familj där gränsen mellan vem som är del av den och vem som inte är det inte är helt tydlig, som skulle kunna inkludera fler än de närmaste biologiska medlemmar och där politisk organisering kunde utgå från. Men eftersom kärnfamiljen definieras vid sin exklusivitet, baserad på ’naturliga’ band, skulle en sådan utveckling av familjen då inte peka mot dennas gradvisa upplösning? <<

Referenser

Barrett, Michèle och Mary McIntosh (1982) *The Anti-Social Family*. London: Verso.

Cooper, Melinda (2017) *Family Values: Between Neoliberalism and the New Social Conservatism*. New York: Zone Books.

Davis, Angela (2003) *Are Prisons Obsolete?* New York: Seven Stories Press.

Johansson Wilén, Evelina (2022) *En kritik av den feministiska familjekritiken*. Röda Rummet.

Marx, Karl och Friedrich Engels (1848) *Det kommunistiske partiets manifest*.

Weeks, Kathi (2021) *Abolition of the family: the most infamous feminist proposal*. Feminist Theory.

En andra kritik av familjekritiken

Det finns ett flertal punkter som jag och Lotte Schack är helt eniga om. Kärnfamiljen är, som hon påpekar, i många fall en plats där kvinnor gör merparten av det reproduktiva arbetet, utsätts för våld och könsbaserad makt och där vi socialiseras in i den rådande kapitalistiska och patriarkala hegemonin. Vi är också eniga om att den nyliberala kapitalismen, genom sin nedmontering av det kollektiva, i många fall stärker kärnfamiljen som får uppgiften att kompensera för bristen på sociala skyddsnet. Den utsida som familjen kan upplevas som, är samtidigt – vilket Nancy Fraser pekar på – central för kapitalismens reproduktion och på så vis bidrar den till att hålla kapitalismen flytande. Jag håller även med Schack om att familjen på intet sätt bör vara den enda plats som vi förlitar oss på som det enda skyddet mot kapitalismen. Att skapa starkare familjer är överhuvudtaget inte någon motståndsstrategi, utan i många fall just en reaktion på ekonomiska förändringar. Detta betyder emellertid inte – vilket jag återkommer till – att erfarenheter av familjelivet (och de motsättningar som uppstår mellan familjeliv och arbete) inte kan så ett frö till politiskt motstånd. Även om det alltså finns många gemensamma utgångspunkter kommer jag i det som följer vända mig mot ett antal av de argument som Schack framför i sin text, och uppmärksamma vad jag uppfattar som centrala skiljelinjer oss emellan.

I sin text beskriver Schack familjen som en kapitalistisk institution och argumenterar för att kapitalismen inte kan överleva utan familjen. Om vi blickar bakåt är bevisen för att kapitalismen nödvändigtvis behöver kärnfamiljen relativt svaga. Forskning visar både att kärnfamiljen fanns innan kapitalismens genombrott och långt innan industrialismen, samt att ett stort antal individer inte lever i typiska kärnfamiljer under kapitalismen. Många var och är i själva verket i behov av storfamiljer, där personer som inte ingår i den lilla enheten mamma-pappa-barn möjliggör både mannens och kvinnans deltagande på arbetsmarknaden (Giddens 1992). Kvinnors ökade närvaro på arbetsmark-

naden i och med modellen med två försörjare har också inneburit att kvinnor skaffar barn allt senare. En allt längre period av den tid som vi yrkesarbetar gör vi det alltså utan att ingå i en kärnfamilj och om vi väl skaffar barn – åtminstone i en västerländsk kontext – skaffar vi färre barn. Samtidigt visar forskning att många barnfamiljer präglas av en ojämn fördelning av reproduktivt arbete (Magnusson 2010), även om forskningen också visar att detta arbete åtminstone i en nordisk kontext delas alltmer lika (SCB 2021). Att kapitalismen inkorporerade den maktrelation mellan kvinnor och män som var dominerande i de icke-kapitalistiska samhällen som föregick kapitalismen är i sig inte ett argument för att kapitalismen behöver den icke-jämställda familjen, utan i stället en historisk analys av hur kapitalismen utnyttjade och knöt an till existerande skillnader med syftet att ackumulera kapital. I och med de landvinningar som en lång jämställdhetskamp har uppnått är det inte lika självklart att det är markhierarkier mellan kvinnor och män som främst kommer att utnyttjas av kapitalet.

Schack diskuterar även den historiska utvecklingen av relationen mellan familjen och kapitalismen med fokus på den nyliberala kapitalismens utveckling, och tar hjälp av Melinda Coopers bok *Family Values: Between Neoliberalism and the New Social Conservatism* och visar hur det nyliberala projektet har tagit stöd i familjekonservativa rörelser, för att ”flytta omsorg och reproduktiva behov bort från kollektivet och in i familjen”. Denna analys är viktig för att förstå familjens ideologiska återkomst, men misslyckas samtidigt med att studera kapitalismen som ett globalt fenomen. Som sociologen Arlie Russel Hochschild har visat, bygger den västerländska kapitalismen på en förflyttning och splittring av kärnfamiljer i andra delar av världen. Vad som behövs verkar inte vara kärnfamiljen i sig, utan snarare att det finns personer som utför det obetalda eller mycket dåligt betalda reproduktiva arbete som kapitalismen inte erkänner som en grundförutsättning för den profit som görs inom den kapitalistiska ackumulationsprocessen. Givet den globala arbetsmarknaden och icke-västerländska kvinnor och mäns ”mobilitet” är det många barn som inte växer upp och reproduceras inom ramarna för den traditionella kärnfamiljen, och detta helt i enlighet med kapitalismens behov av migrerad arbetskraft.

Det andra argumentet som Schack framhåller – att det är just genom att erbjuda vila som familjer bidrar till att reproducera kapitalismen – är i själva verket i viss mån i linje med min position (som i sin tur är inspirerad av Fraser).

ARTIKELFÖRFATTARE

Evelina Johansson Wilén

är biträdande lektor vid Högskolan i Halmstad. Medlem i Socialistisk politik och ingår i Röda rummets redaktion.

”Erfarenheten att inte kunna sätta mat på bordet till sina barn för sin lön, eller att arbeta så mycket att man inte orkar vara med sin familj har tidigare mobiliserat människor politiskt. Omsorgen om familjen kan skapa en asocial familjekultur, men den kan också innebära att vi – just med omtanke om de vi bryr oss om – gör motstånd.”

En kritik av den feministiska familjekritiken

Familjen är ett centralt element för den kapitalistiska reproduktionen. Evelina Johansson Wilén resonerar utifrån samtida debatter om hur dagens och gårdagens feministisk förhållir sig till denna institution.

Chuck Pugh, "M in the kitchen", 1975. CC BY-NC 2.0 (Bild: J. redigera)

Det senaste året har flera av de så kallade svenska kulturdebatterna cirkulerat kring modernitet och kärnfamiljen. I debatten som följde på utgåvan av *Medlem* följde november (2022) av Anna Björkstrand, vilket till exempel frågar om huruvida det pågår ett till exempel "stämning" hos yngre generationer av kvinnor, där kärnfamiljen – som bland den äldre generationen feministiskt betecknats som en plats där risken är stor att kvinnor drabbas av och utsätts för psykiskt och sexuellt våld – i själva verket är tryggare.

ARTIKELFÖRFATTARE
Evelina Johansson Wilén
är utbildningsvetare vid Högskolan i Halmstad, Medlem i Socialistisk politik och engler i Röda rummets redaktion.

I en alltmer ooberäglig och skärmmediad värld, Pöjkraskelet eller mer specifikt modernitetens har även tidigare varit fokus för feministiska debatter. Homofobiförändringen som väckte under 2010-talet, när de yngre generationen i Sverige efter report och bloggpost (eller bloggpost) väckte sig vara betydligt mer intresserade av kvinnligt liv och väcker hem till tidigare generationer, vilket förtjänade hos de feministiska kampen för att kvinnorna ut från hemmet och den kvinnliga heterosexuella tvättstuga. Likaså väckte kläddagen när Nina Björk i en kritisk i *Dagens Nyheter* beskriver hur ännu inte ett ännu ska bryta på förskolan för att bryta den utmanade och gröngröna den långa arbetsdagens slut och – genom sitt utspäddande av det feministiska – inbände det som har kommit ut kallas för "kapitalistiska" (*Dagens Nyheter*, 20 oktober 2005). Många förfarades av att Björk, som de en gång sett som en central feministisk kamp, konstaterade att "här finns och bryter för 14" och förespråkade ett samhälle där vi får mer tid att vara med våra familjer och barn

Om till exempel *Dagens Nyheter*, 21 november 2005). För hur kan familjen, som en gång betraktades som ett kvinnans fängelse och en av kapitalismens grundläggande förhållningar, påstås bli kvinnans styrka till fritt och till och med en plats för antikapitalistisk kamp? Var inte feministerna som ämnade för den marxistiska gren, att avskaffa familjen skulle det inte – i likhet med samtida socialistiska rörelser – slingsa det bort?

Som en reaktion på den ökade familjekritiken har även den feministiska familjekritiken fått ett uppehåll. Frågan om avskaffandet av familjen behandlas bland annat i utgåvan *Praxis* som innehåller "Familjen" som kom 2015. 2018 gav Veronika Isaksson och Helena Hester som är ett radiskt angrepp på den kapitalistiska kärnfamiljen och i artikeln "Abolition of the Family: the most radical feminist proposal" i utgåvan *Feminist Theory* författarna Kath Weeks återupprättande av den feministiska familjekritiken (2013). Även om jag håller med Hester och Weeks – eller för

Att familjen har funktionen som kapitalismens utsida innebär inte att den inte är sammanlänkad med kapitalismen. Snarare tvärtom. Kapitalismen tjänar både på det obetalda arbete och på den omsorg som sker i hemmet (samtidigt som det är tydligt att kapitalismens expansion också innebär en omförhandling av dessa gränser, där tidigare obetalt arbete och omsorg inkorporeras i en marknadslogik). Att den vila som familjen kan innebära har en funktion i en hållbar reproduktion av arbetskraften stämmer. Men detta gäller dock inte bara familjen, utan även andra sociala platser, praktiker och sammanhang där vi både återhämtar oss men som samtidigt inte är radikalt skilda från det samhälle vi lever i.

Låt oss ta några så enkla exempel, som kulturkonsumtion, vänskapsrelationer, eller utövande av sport: alla dessa kan erbjuda ett andrum och på så sätt ses som asociala relationer och praktiker som riskerar att skapa förnöjsamhet och avleda oss från att göra politiskt motstånd mot det system som vi vilar upp oss från. Men att utropa "Avskaffa populärkulturen, vänskapen eller sporten!" framstår nog för de flesta som svårt att försvara. Vi kan också gå till exempel av mer politisk karaktär, så som facklig kamp eller försvaret för välfärdsstaten. Visst fungerar också dessa som ett sätt att reproducera arbetskraften på ett bättre och mindre destruktivt sätt? Det centrala, menar jag, är att alla dessa exempel utgör potentiella platser för politiska gränsskamper. Där kapitalet eftersträvar ett minimum av vila, trygga arbetsvillkor, fritid och så vidare kan arbetstagarna kräva mer tid för familj och fritid och bättre arbetsvillkor, utan syftet att reproducera kapitalismen utan i stället med sikten inställt mot att leva mer drägliga liv. Erfarenheten att inte kunna sätta mat på bordet till sina barn för sin lön, eller att arbeta så mycket att man inte orkar vara med sin familj har tidigare mobiliserat människor politiskt. Omsorgen om familjen kan skapa en asocial familjekultur, men den kan också innebära att vi – just med omtanke om de vi bryr oss om – gör motstånd. Om vi ser oss omkring kan vi se både historiska och samtida exempel på båda utfallen. Vi kan både välja att inte kämpa på grund av våra barn, eller kämpa just på grund av dem. Familjen är varken konservativ eller radikal per se.

Schack menar även att diskussionen reproducerar mainstreamfeminismens binära val mellan det privata och det offentliga och målet bör vara att skapa alternativ till familjen. Även om jag är osäker på vad Schack här exakt menar med ma-

instreamfeminism så kommer jag här ta fasta på frågan om att skapa alternativ till familjen. "Att skapa alternativ" framstår till en början som en fråga om komplement, att man ska kunna leva i olika typer av familjekonstellationer. Ett sådant mål i sig, där kärnfamiljen som norm för hur vi lever utmanas till förmån för fler alternativ, ser jag inga problem med. Men givet Schacks referens till Angela Davis som säger att "vi ska inte bara avskaffa fängelser utan även skapa ett samhälle, som inte behöver fängelser" är det tydligt att det handlar om mer än så. I det samhälle som Schack föreställer sig, det bortom kapitalismen, behövs inte familjen och vårt mål är både att göra oss av med kapitalismen och den traditionella familjen. Samtidigt öppnar Schack upp för "en typ av familj som politisk organisering ska kunna utgå ifrån, där gränsen mellan vem som är del av den och vem som inte är inte är helt tydlig". Givet att jag inte tror att familjen i sig är en kapitalistisk institution, även om det är en institution som existerar inom och på många sätt villkoras av kapitalismen, ser jag det inte som en självklarhet att ett socialistiskt samhälle inte behöver familjen. Eller egentligen är nog knäckfrågan för min del om det inte är en felaktig fråga att fokusera på relationen mellan familjen och det ena eller andra samhällssystemet. Utifrån en sådan ensidig ingång riskerar vi att undvika en mer existentiell eller kanske psykologisk fråga: är familjen bara en ideologisk konstruktion som ska tjäna det ena eller andra systemet, eller kan man tänka sig att familjen – och här begränsar jag givetvis inte mitt argument enbart till en klassisk heterosexuell kärnfamilj – också fyller andra behov som behöver mötas, oavsett om vi lever i ett kapitalistiskt eller socialistiskt samhälle? Jag tänker på platser där vi inte främst behandlas eller fostras som politiska varelser utan i stället ges all den uppmärksamhet, omsorg och erkännande som vi faktiskt bara kan få av människor som står oss riktigt nära, som i en kärleksrelation, en nära vänskapsrelation eller i en familj. Givetvis kan alla dessa relationer också bära på våld, frånvaro av erkännande, och så vidare. Men det är trots allt genom dessa relationer som vi har möjligheten att – om de fungerar – erkännas och älskas. I ett kapitalistiskt samhälle är risken att våra individuella relationer stärker vår isolering och inbundenhet, men jag är inte alls säker på att detta är fallet i en annan samhällsordning. Med andra ord, målet bör inte vara att avskaffa familjen, utan skapa ett samhälle där familjen inte behöver avskaffas och kan vara så mycket mer än ett andrum, en vila, en sista tillflyktsplats. <<

Ur Röda Rummet nr 3 2022

Referenser

Cooper, Melinda (2017) *Family Values: Between Neoliberalism and the New Social Conservatism*. New York: Zone Books.

Davis, Angela (2003) *Are Prisons Obsolete?* New York: Seven Stories Press.

Fraser, Nancy (2022) *Cannibal capitalism. How Our System Is Devouring Democracy, Care, and the Planet—and What We Can Do About It*. London: Verso.

Giddens, Anthony (1992) *The transformation of intimacy. Sexuality, Love, and Eroticism in Modern societies*. Stanford University Press.

Hochschild, Arlie Russel (2002). *Love and Gold.* "I *Global Woman: Nannies, Maids, and Sex Workers in the New Economy* (red. Arlie Russel Hochschild och Barbara Ehrenreich.) New York: Henry Holt & Company.

Magnusson, Eva (2010) *Hon, han och hemmet*. Stockholm: NoK akademisk. Statistiska centralbyrån (2021) En fråga om tid (TID2021) En studie av tidsanvändning bland kvinnor och män, Stockholm.

VEM VILL AVSKAFFA FAMILJEN?

BILD. En av högerns affischer i det s.k. "Kosackvalet", 1928. Affischen pryddes av texten "SVERIGES KVINNOR! En var som röstar på 'arbetarepartiet' röstar för familjebandens upplösning, barnens förvildning och sedernas förfall." Illustration: Gunnar Widholm.

Vad är alternativet? Detta är ofta frågan som ställs till **kritiker av familjen**. Det är svårt att föreställa sig andra sätt att organisera samhället som varken är hyperindividualiserade eller överlämnar alltför mycket ansvar för den sociala reproduktionen till staten och på det sättet kompromissar med människors autonomi. Trots dessa svårigheter försöker **M. E. O'Brien** formulera ett alternativt bud i boken *Family Abolition* (som lite slarvigt kan översättas till *Familjens avskaffande*).

ARTIKELFÖRFATTARE

Lotte Schack

är doktorand i sociologi vid Göteborgs universitet. I sitt avhandlingsarbetet undersöker hon den svenska klimatrörelsen, med specifikt fokus på dess strategier och visioner för en fossilfri framtid.

För att erbjuda ett svar på frågan om vad alternativet till familjen kan vara har O'Brien delat upp sin bok i tre delar. I den första delen, *The impossible family*, presenterar hon problem förknippade med familjen. Den andra delen, *A history of family abolition*, är en ambitiös undersökning av familjens historia, primärt i Storbritannien och USA. I den tredje delen, *Toward the commune*, försöker hon formulera ett alternativ till familjen genom att fokusera på kommunen. En

av bokens största styrkor är hur O'Brien behandlar familjen som en komplex enhet. När det talas om familjen läggs ges den olika betydelser utifrån specifika värden och politiska åsikter. Själv definierar O'Brien familjen främst som ett ekonomiskt hushåll inom vilken omsorg är privatiserad och dess medlemmar har en relation till varandra som inte är direkt bestämd av marknaden. Hon förstår också familjen som "ett normativt ideal, strukturerat genom ras, sexualitet, klass och kön" (min översättning).

Till skillnad från vissa andra marxistiska feminister betonar O'Brien dock att familjen inte kan reduceras fullt ut till en funktion i kapitalismen. Därtill måste den ses som ett resultat av klasskamp. O'Briens historiska kartsbild är för lång för att upprepa i detalj, men det är viktigt att betona att hon visar på hur kärnfamiljen länge varit en företeelse som begränsats till den borgerliga klassen. Arbetarna bodde tätt samman och de var fler till antalet än den borgerliga kärnfamiljen. Gränserna mellan olika familjer var oftast inte tydliga. I nyligen industrialiserade städer utnyttjade arbetare också stadens anonymitet till icke-heterosexuella möten och relationer. För arbetarklassen var kravet på ett familjeliv som liknade borgarklassens, med hemmafru och en manlig försörjare, en viktig del av projektet att skapa en respektabel arbetarklassidentitet som kunde stärka arbetarklassens förhandlingsposition gentemot kapitalisterna, och genom vilken man kunde kräva högre lön och mer fritid. Uppkomsten av arbetarfamiljen var alltså en seger för arbetarklassen och inte en förändring som påtvingades den ovanifrån, även om denna seger åtminstone i USA primärt var en seger för vita arbetare. För den svarta befolkning blev kärnfamiljens normer det enda sättet som afroamerikaner kunde få tillgång till ägande av land under Jim Crow-lagstiftningen, vilket förstörde andra former för släktskap och kärleksrelationer. Likaväl var det i praktiken omöjligt för många svarta familjer att leva upp till familjens ideal därför att den konsekventa underbetalning av afroamerikaner gjorde det omöjligt att överleva med bara en försörjare.

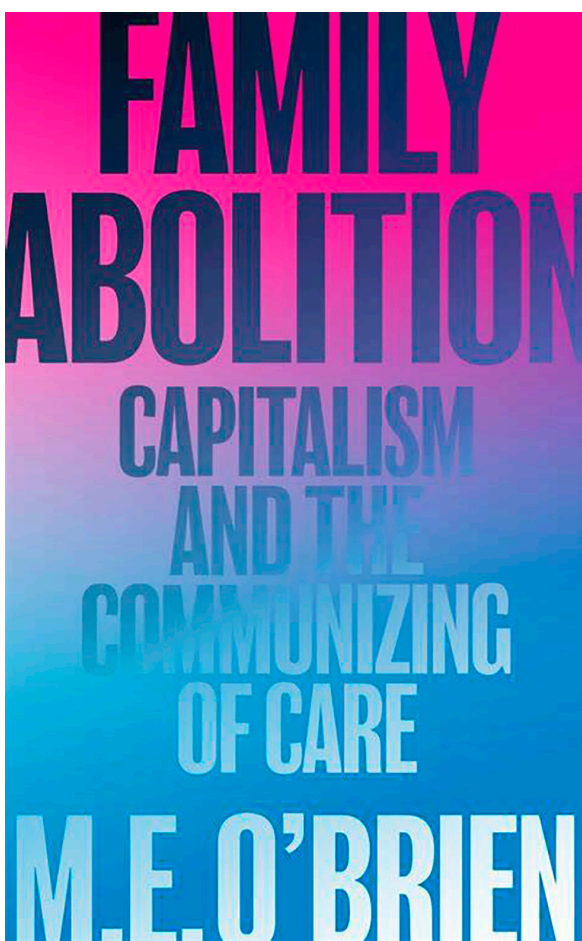
Idag befinner sig familjen i en kris skapad av den nyliberala utveckling som ger folk mindre tid och pengar, men denna kris ska enligt O'Brien användas för att undersöka alternativ till familjen. För att föreställa sig sådana alternativ tar O'Brien avstamp i marxistisk teori, mer specifikt i den så kallade kommuniserings-teorin. I denna teori fokuserar man på kapitalismens sociala former, särskilt värdeformen samt klass- och egendomsrelationer, samtidigt som man menar att dessa former måste avskaffas för att en övergång till kommunismen ska kunna ske. På det sättet är teorins förespråkare kritiska mot den idé som har varit central i arbetarrörelsen om kommunismen som ett samhälle där arbetarklassen innehar den politiska makten – det kommunistiska samhället är det klasslösa samhället och därför också ett samhälle utan en arbetarklass.

O'Brien situerar sin kritik av familjen inom kommuniseringsteorin genom att argumentera för att familjen bör ses som en av kapitalismens sociala former som måste förstöras i kommuniseringsprocessen. Kapitalismens primära sociala former, det vill säga klass- och egendomsrelationer, konstitueras genom familjen. I ett kommunistiskt samhälle där klass har avskaffats måste även familjen så som vi känner den också upplösas. Men på samma sätt som kapitalismen inte kan avskaffas utan att familjen har avskaffats kan inte familjen avskaffas utan att kapitalismen har avskaffats. Inom kapitalismen kan man kämpa för det O'Brien kallar antifamiljreformer: reformer som antingen gör det lättare att lämna familjer eller utvidga en familj, genom exempelvis fler rättigheter till regnbågsfamiljer. Reformerna kan också handla om att ge bättre ekonomiskt stöd till arbetarklassen. Dessa reformer gör dock inte upp med familjen som ekonomisk enhet. Reformerna som ska skapa bättre välfärd har också sina begränsningar i en nyliberal ekonomi. På samma sätt kan experiment där man försöker leva på andra sätt inte heller frigöra sig från familjen. Även om vi väljer att leva i alternativa familjeformer bär vi fortfarande vår familjebakgrund med oss, och det skapar ojämlikheter även i dessa nya formationer.

Men varför överhuvudtaget lägga tid och kraft på att formulera alternativ? Enligt O'Brien kan våra

M. E. O'Brien

försöka att formulera andra sätt att leva på hjälpa oss att peka ut de motsättningar och problem som finns i kapitalismen. Dessa försök kan fungera som en horisont för anti-kapitalistiska kamper. O'Brien tar sin utgångspunkt i det hon kallar 'insurgent social reproduction'. Med detta uttryck syftar hon på hur aktivister organiserar protestläger i samband med aktioner där det reproduktiva arbetet fördelas jämnt, där dagarna fylls med politiska diskussioner och aktionsförberedelser och där ett stort kollektiv skapas i kampens hetta. Inspirerat av denna process och av den utopiska socialisterna Charles Fourier föreställer sig O'Brien ett kommunistiskt samhälle som uppdelat i kommuner som består av cirka 200 personer. Varje kommun skulle ha sin bostad i en eller flera närliggande byggnader och vara koncentrerad runt gemensamma utrymmen där det lagas mat ihop, socialiseras och diskuteras. Med inspiration från arbetarråd skulle politiska beslut i detta framtida samhälle tas via aktivt deltagande i demokratiska diskussioner i kommunen. På det sättet, argumenterar O'Brien, skulle planering, organisering och genomförande av omsorgsarbete såsom matlagning, städning, barnpassning och sociala relationer, 'kommuniseras' i stället för att vara en privat angelägenhet för enskilda familjer. I dessa kommuner skulle folk kunna organisera sig på 'familjära' sätt, alltså välja att bo ihop i kommunen två vuxna och deras biologiska barn, men detta skulle inte vara en ekonomisk enhet och den skulle också vara mer flytande och mindre präglad av tvång.

Som alltid när jag läser böcker skrivna av nordamerikanska författare funderar jag över hur argumentet skulle se ut i en skandinavisk välfärdsstatskontext där staten ansvarar för en relativt stor del av den sociala reproduktionen genom exempelvis förskola och där det har funnits en ambition om att välfärdsstatens institutioner ska kunna utjämna de sociala skillnader som uppstår baserat på familjebakgrund. På samma sätt skulle det vara intressant att undersöka hur argumentet om familjen som en vit institution kan tillämpas i denna kontext där rasifieringsprocesser har sett annorlunda ut än i USA. Vilken roll har välfärdsinstitutioner spelat i konstitueringen av familjen? Kan rasbiologiska institutet och steriliseringspolitiken förstås som en del av familjens historia?

Jag är – tyvärr – skeptisk till hur mycket resonans det presenterade alternativ potentiellt skulle kunna ha. Trots att vi lever i en tid med stigande social missnöjdhet verkar svaret snarare vara tillbakaskådande än riktat mot nya horisonter. O'Brien lyfter själv denna kritik där hon säger att revolutionära idéer sällan får fotfäste i icke-revolutionära tider förutom bland de som avviker från eller exkluderas av normen. Hennes projekt är dock inte att skapa ett politiskt program utan att i kommuniseringsteoretisk anda försöka att begripliggöra kommunismens sociala former. Avskaffandet av familjen är för O'Brien en "nödvändig dimension av att göra upp med klassamhället" (min översättning) lika mycket som en uppmaning till att vi bör föreställa oss vilka sociala former som kan skapa glädjefulla liv där vår mänskliga potential kan blomma. Personligen känner jag igen den glädje och solidaritet man kan uppleva när man på aktioner och aktivistkonferenser gör allt det reproduktiva arbetet man brukar göra ensam tillsammans med andra – och den melankoli som infinner sig efter aktionen: Varför kan vi inte alltid skala våra potatisar och äta linsgryta tillsammans medan vi diskuterar politik? I en tid när vi inom vänstern annars använder mest tid och kraft på att försvara oss mot reaktionära angrepp från höger är det förfriskande att läsa försök som på allvar tar sig an den svåra uppgiften att visa hur vi kan föreställa oss hur en annan värld, där vi gör detta arbete tillsammans, skulle kunna se ut. <<

DEN HATADE FAMILJEN

Boken *The anti-social family* av Michèle Barrett och Mary McIntosh från 1982 är en återkommande referens i den samtida feministiska familjekritiken. Evelina Johansson Wilén gör en omläsning av boken och konstaterar att en av de mest centrala poängerna i boken – deras kritik av en funktionalistisk förståelse av familjen – tyvärr inte verkar ha gjort särskilt stort avtryck på den samtida feministiska familjekritiken.

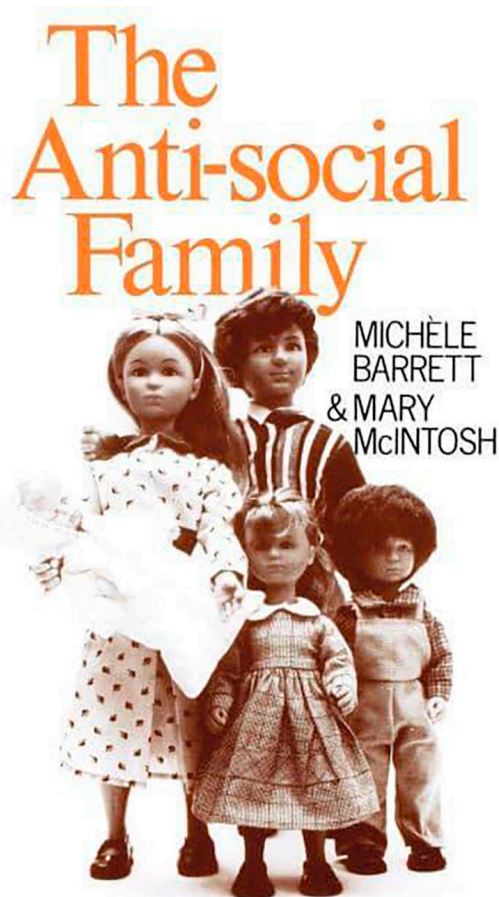
När jag i en diskussion med en bekant beskrev en relativt nyutkommen bok i det växande fältet av feministisk familjekritik sa hon att det framstod som ”radikalism på speed”. Boken i fråga – *Full surrogacy now. Feminism against family* (2019) – är skriven av Sophie Lewis och förespråkar en kollektivering av reproduktionen av mänskligt liv, det vill säga av barnafödande, omsorg och uppfostran. I boken riktas en stark kritik mot surrogatindustrin så som den fungerar i samtida kapitalism. Samtidigt beskrivs den feministiska kritiken av surrogatmödraskap som ett uttryck för en föreställning om ”det naturliga moderskapet”, och kritiker av surrogatmödraskap och sexarbete, beskrivs som naiva romantiker som inte förstår att moderskap och heterosexuell kärlek (för kvinnan) de facto också är arbete. En annan nyutkommen bok inom samma fält – *They call it love. The politics of emotional life* (2023) – skriven av Alva Godby, resonerar på ett liknande sätt och menar att den tvåsamma relationen bygger på en kapitalistisk form av individualism, att femininitet i själva verket bör förstås som en form av arbete, samt att feministiska projekt med syftet att skydda familjen från kapitalismens nedmontering inte förstår att ett av problemen med det kapitalistiska systemet är att det inte har lyckats med att fullständigt förintä familjen. Båda böckerna är – som folk på amfetamin tenderar att vara – präglade av en slängighet, rastlöshet, en form av asocialitet – uppe i ett projekt som förmodligen är obegripligt för det stora flertalet.

Intressant nog är en återkommande referens i båda böckerna Michèle Barretts och Mary McIntoshs bok *The antisocial family*, som kom ut första gången 1982 för att ges ut på nytt 2015, både gångerna på Verso. Bokens ansats är att kritiskt studera den heterosexuella kärnfamiljen, dess roll i reproduktionen av det kapitalistiska klassamhället och av kvinnors underordning och mäns dominans. Samtidigt kritiserar författarna en förståelse av familjen som jag menar är grundläggande för många samtida feministiska familjekritiker: det som Barrett och McIntosh beskriver som en funktionalistisk ingång. Problemen med den funktionalistiska ingången är, menar Barrett och McIntosh, att 1) Den förutsätter att kapitalismen behöver och producerar kärnfamiljen, och nedtonar den centrala roll som kärnfamiljen hade redan innan den industriella kapitalismens framväxt. 2) Den förmår inte att fånga motsättningarna som uppstår mellan familjevården och kapitalistiska krav, som bygger på att familjen inte kan förstås som helt igenom ”kapitalistisk” utan i själva verket är en institution med en intrikat historia, som inte alltid ”tjänar” kapitalismen utan vars ideal (som även de kan vara förtryckande,

ARTIKELFÖRFATTARE

Evelina Johansson Wilén

är medlem i Röda rummets redaktion, och biträdande lektor i genusvetenskap vid Örebro universitet.

Boken

The Anti-social Family
Michèle Barrett och Mary McIntosh
Verso (2015 [1982])

men inte nödvändigtvis direkt exploaterande) istället skapar ofrånkomliga spänningar. Sammanlänkat med detta är 3) oförmågan att se variationen av familjer och samvaroformer som existerat – både före och efter kapitalismens inträde. En funktionalistisk ingång kräver helt enkelt ett förnekande både av familjens komplexa historia och dess empiriska mångfald.

Barrett och McIntosh vänder sig, vilket relaterar till deras kritik av funktionalismen, mot en idé om att människor som lever i familjer är duperade. Människor väljer – enligt dem – inte familjen på grund av indoktrinering och falskt medvetande. I själva verket kan familjen erbjuda tillfredsställelsen av behov – som även om de är historiskt betingade – likväl är verkliga behov. Eller som de uttrycker det: ”Precis som varje riktig ideologi var också familjen mer än en ren och skär lögn”. Samtidigt bidrar familjen, enligt dem, till reproduktionen av klassmakt. Delvis genom social reproduktion: barnet föds in i en klassposition, och få lämnar den klass de fötts in i. Men även genom att individualisera och privatisera problem som i själva verket är samhällsproblem. I ett kapitalistiskt samhälle blir familjen ofta ansvarig för att ta hand om personer som inte kan bidra till produktionen (barn, sjuka och gamla). Sättet vi lever

i slutna små familjeenheter tenderar också att få oss att tänka mindre kollektivistiskt: i ett samhälle där familjen ges det största ansvaret för fostran och omsorg riktas fokus mot ”våra egna” och hur vi kan göra det så bra för dem som möjligt. Är skolan i närområdet dålig, börjar vi titta efter andra skolor och de som har resurser kompenserar för stora barngrupper genom att hämta barnen tidigt. På olika sätt försöker vi att ge det som samhällsinstitutionerna inte (längre) förmår ge våra barn. Att gemensamt gå ihop och kräva mer resurser är en större och mer långsiktig ansträngning som inte ger direkta resultat för våra nära och kära. Dessutom tenderar familjen att reproducera könsmakt, där kvinnan ofta tilldelas ansvaret för hemarbete och omsorg. Detta ansvar reproduceras även i sfärer utanför familjen, där kvinnors lönearbete i hög grad sker inom omsorgs- och vårdsektorn. Familjens mönster blir med andra ord ett slags mall för den könssegregerade arbetsmarknaden. Samtidigt innebär den tydliga separationen mellan det privata och det offentliga, där familjens autonomi ses som ett centralt värde att värna, att det våld och den makt som många kvinnor utsätts för i hemmet inte tas på allvar politiskt.

Till skillnad från många av de samtida familjekritikerna rynkar inte Barrett och McIntosh på näsan inför en reformistisk familjepolitik. I kapitel fyra, ”Strategies for change”, presenterar de två huvudsakliga strategier för förändring: 1) att arbeta för direkta och konkreta förändringar som skapar valmöjligheter, så att inte familjen blir ett tvång eller det ekonomiskt och politiskt mest rimliga 2) att arbeta för en mer kollektivistisk syn på reproduktivt arbete och en mer öppen syn på hur intima relationer kan se ut. Medan den första strategin är relaterad till frågor om bostadspolitik, familjelagar, lönenivåer och så vidare, där människor får materiella möjligheter för att kunna välja bort familjen, så handlar den andra strategin om en mer ideologisk ingång där föreställningen om kärnfamiljen som den ultimata relationsformen destabiliseras. När Barrett och McIntosh citeras av samtida familjekritiker är det främst kritiken av familjens antisocialitet som tas upp. Få fokuserar på den komplexitet som familjen rymmer, trots att detta är någonting som är centralt för författarna och som genomsyrar deras projekt. Kanske är det därför som implikationerna av bokens slutpoäng – att det inte handlar om att skapa alternativ till familjen, utan att göra familjen mindre nödvändig – inte diskuteras. På de sista sidorna av boken betonar författarna att ett upphävande av familjen i en värld som i övrigt ser likadant ut, troligen skulle innebära att familjeliknande enheter – om än inte utifrån blodsband – skulle uppstå. Om vi vill göra någonting åt de skador som familjen kan åsamka, ska vi inte fokusera på politiska kampanjer vars syfte är att förändra familjen, utan i stället det samhälle där familjen blir en idealiserad livsform och i många fall det mest rimliga alternativet för att hålla sig ovanför ytan. Här ligger den centrala skillnaden mellan Barrett och McIntosh och de funktionalister som de kritiserar. Medan funktionalisterna tror att ett angrepp på familjen skulle vara ett verkligt hot mot kapitalismen, framhåller Barrett och McIntosh hur det snarare är kapitalismen som skapar – om än inte dikterar – förutsättningarna vi har för att leva tillsammans. <<